

Najlepszy sposób na zdobycie władzy

Narodziny gospodarki kapitalistycznej

Przełom XVIII i XIX wieku to moment formowania się masowych ruchów społecznych, z których szczególnym był socjalizm jako ideologia obiecująca wyzwolenie wszystkich ludzi od wyzysku i niesprawiedliwości. Zrodziły go dwie rewolucje: francuska i przemysłowa. Francuska okazała się wielkim triumfem burżuazji, która likwidując przywileje feudalne, zniosła bariery dla własnego rozwoju finansowego, z kolei proletariat i chłopci otrzymali jedynie formalną równość polityczną, nie zaś realną równość ekonomiczną¹.

Zarysujmy tło rewolucji przemysłowej. Wraz ze zlikwidowaniem pańszczyzny na wsi przyspieszył rozwój gospodarki rynkowej. W toku konkurencji nastąpiło rozwarstwienie chłopstwa: jego część osiągnęła zamożność, lecz większość była stopniowo spychana do warstwy ubogich chłopów – niezdolnych do utrzymania się z własnych gospodarstw, a przez to zmuszonych do szukania zatrudnienia u zamożnych. Wśród bogatych gospodarstw powstał rynek zbytu dla wyrobów rodzącego się przemysłu, jednocześnie coraz więcej zrujnowanych chłopów migrowało do miast, aby tam pracować w powstającym przemyśle. Skutkiem masowego napływu chłopów do miast był nadpodaż siły roboczej, umożliwiający kapitalistom zatrudnianie robotników za niskie pensje. Zastosowanie maszyn w przemyśle pozwoliło produkować więcej i taniej, co doprowadziło do bankructwa masę rzemieślników niezdolnych do konkurowania z przemysłem i zmusiło ich do zatrudnienia u kapitalistów. Co ważne, rewolucja przemysłowa skupiła nędzę w robotniczych osiedlach i stworzyła proletariat – masę pozbawionych własności robotników, dla których jedyną możliwością zarobkowania była wielogodzinna, fizyczna praca w fabryce².

Socjalizm utopijny

Pierwsza połowa XIX wieku to okres narastającego wrzenia rewolucyjnego. Rozpaczliwa sytuacja proletariatu budziła współczucie wśród oświeconych elit snujących plany reformy systemu. Z planów narodziły się inicjatywy nazwane później socjalizmami utopijnymi. Najważniejsze z nich były koncepcje Roberta Owena, Henriego de Saint-Simon i Charlesa Fouriera. Robert Owen był współwłaścicielem zespołu fabryk włókienniczych w Szkocji. Wysokie dochody skłoniły go do eksperymentowania w zakresie poprawy warunków pracy swoich robotników: skrócił dzień pracy, podniósł płace, zakazał pracy nieletnich itd. Później organizował osiedla oparte na własności spółdzielczej. Jego zdaniem własność prywatna była źródłem patologii społecznych, ponieważ wywoływała konflikty dot. zasad i podziału pracy, organizacji wymiany dóbr oraz sposobów podziału owoców pracy. Jego wizją idealnego społeczeństwa był socjalizm, rozumiany jako zniesienie własności prywatnej na rzecz własności spółdzielczej. Saint-Simon opowiadał się za systemem merytokratycznym – takim, w którym władza należy do ludzi kompetentnych, a nie szlachetnie urodzonych czy zamożnych. W jego wizji idealnej wspólnoty praca była obowiązkowa, ale z jej owoców korzystał ogół mieszkańców.

---

¹ Tokarczyk R., *Współczesne doktryny polityczne*, wyd. VIII, Kraków: Zakamycze, 1998, s.135-136.

² *Ekonomia polityczna. Podręcznik*, red. Żurawicki S., Warszawa: Książka i Wiedza, 1955, s. 115-119, 126-136.

Charles Fourier organizował falanstery – samowystarczalne wspólnoty oparte na własności spółdzielczej, w których mieszkańcy wymieniali się zajęciami kilkakrotnie w ciągu dnia, a owoce ich pracy były równo dzielone pośród robotników³. Wspólnym mianownikiem wszystkich socjalizmów utopijnych było myślenie życzeniowe – autorzy zakładali, że ich „idealne wspólnoty” będą stopniowo się rozprzestrzeniać, aż ogarną cały świat. Interesującą wizję „idealnego systemu” przedstawił Pierre-Joseph Proudhon, nazywany „ojcem anarchizmu”. Jego idealne społeczeństwo mieli tworzyć drobni wytwórcy wymieniający między sobą produkty bez zysku. Uważał zatrudnianie pracowników za kradzież, a swój system chciał zbudować pokojowo, będąc zdecydowanym przeciwnikiem rewolucji⁴.

Komunizm, czyli socjalizm „realny”

Przyczyny porażki socjalizmów utopijnych zrozumieli Karol Marks i Fryderyk Engels – twórcy ideologii komunizmu. Swoje społeczne koncepcje oparli na filozoficznych podwalinach – stworzony przez nich system filozoficzny nazwany materializmem dialektycznym głosił prawo stałego ścierania się przeciwieństw – różne siły materialne ścierają się nieprzerwanie, tworząc szereg drobnych przemian, te zaś sumują się, aby w pewnym momencie osiągnąć punkt krytyczny prowadzący do powstania zupełnie nowej jakości⁵. Tak sformułowali teorię walki klas, wedle której społeczeństwo dzieli się na ścierające się klasy: wyzyskujących i wyzyskiwanych (np. kapitaliści i proletariusze). Cała historia ludzkości ma być historią walki klasowej. Za podstawę wyzysku uznali własność prywatną, a historii miało towarzyszyć narastanie wyzysku, aż ten osiągnie punkt krytyczny, w którym wybuchnie powszechna rewolucja – po niej własność prywatna miałaby zostać zlikwidowana w ramach nastania komunizmu rozumianego jako system wyłącznie własności wspólnej. Komuniści swoją metodę zdobycia władzy oparli zatem na dwóch działaniach: głoszeniu determinizmu i rozbudzaniu społecznych konfliktów, a więc stosowaniu zasady „Dziel i rządź”.

Marksizm a terror

Komuniści nie kryli, że władzę zamierzają zdobyć i utrzymać za pomocą terroru, ponieważ tylko terrorem można skłonić klasy posiadające do oddania swojej własności. Uznali, że każdy niekomunistyczny system jest trwale wadliwy, ponieważ opiera się na nierówności, a więc konflikcie. Z tego powodu odrzucali wszelkie próby reformowania systemu, ponieważ skutkiem reform mogła być tylko nowa, ale również wadliwa rzeczywistość społeczna. Zamiast reformy komuniści proponowali rewolucję, a więc zbrojny przewrót niszczący dotychczasowy system. Uważali, że komunizm może się udać tylko w skali globalnej, bo jedynie taki system uniemożliwia ucieczkę jego przeciwnikom – nie da się uciec z systemu, który nie ma granic⁶. W 1873 roku Fryderyk Engels w ramach polemiki z umiarkowanymi socjalistami stwierdził wprost, jak ma przebiegać rewolucja komunistyczna:

„Rewolucja to z pewnością najbardziej autorytatywna rzecz, jaka tylko istnieje, to akt, którym jedna część ludności narzuca swoją wolę drugiej części za pomocą karabinów, bagnetów i armat, w sumie – środków nader autorytatywnych; a zwycięska partia musi utrzymywać swe panowanie

---

³ Tokarczyk R., *Op. cit.*, s. 146-155.

⁴ *Ibidem*, s. 155, 275-276.

⁵ Ousset J., *Marksizm i rewolucja*, Kraków: Andegavenum, 2021, s. 47-78.

⁶ Marks K., Engels F., *Manifest Partii Komunistycznej*, marxists.org, 1848, dostęp online: <https://www.marxists.org/polski/marks-engels/1848/manifest.htm>.

postrachem, jaki budzi jej broń w reakcjonistach. Gdyby Komuna Paryska nie posłużyła się przeciw burżuazji autorytetem uzbrojonego ludu – czy byłaby się utrzymała dłużej niż dzień? Czy na odwrót – nie zasługuje na zarzut, że za mało posługiwała się tym autorytetem?”⁷.

Leninizm, czyli bolszewizm

Na początku XX wieku strategię komunistów znacząco udoskonalił Włodzimierz Lenin, tworząc koncepcję partii kadrowej. Jej zadaniem było przygotowanie i kierowanie rewolucją, a następnie sprawowanie władzy i budowa komunizmu. Partia typu leninowskiego była zorganizowana w sposób „wojskowy” – na czele stał Komitet Centralny będący za razem sztabem i dowództwem, któremu podlegały komitety regionalne „dowodzące” komitetami lokalnymi. Po sukcesie rewolucji październikowej Rosja stała się pierwszym państwem rządzonym przez partię komunistyczną, która kontrolowała całokształt życia społecznego. Tuż po rewolucji bolszewicy podjęli (nieudaną) próbę natychmiastowego przejścia od kapitalizmu do komunizmu, nacjonalizując przemysł i handel, wprowadzając przymus pracy za kartki żywnościowe oraz obarczając chłopów przymusowymi dostawami płodów rolnych. Rządy bolszewików odznaczały się drastycznością środków stosowanych wobec opornych – zastraszaniem, więzieniami i egzekucjami⁸. Leninowska metoda okazała się na tyle skuteczna, że szybko została przyjęta przez większość ówczesnych partii komunistycznych.

Szkoła frankfurcka

Interesującą mutację marksizmu stworzyli ideolodzy z kręgu nazwanego szkołą frankfurcką. Sformułowana przez nich krytyczna teoria społeczeństwa traktowała marksizm jako punkt wyjścia, ale w odróżnieniu od niego źródła społecznych konfliktów nie upatrywała tylko w kwestiach ekonomicznych (podział na wyzyskujących i wyzyskiwanych), ale we wszelkich mechanizmach dominacji. Według teorii krytycznej każda forma organizacji życia społecznego jest ze swej natury wadliwa, ponieważ opiera się na dominacji jednych ludzi nad innymi. Wadliwość jest nieusuwalna, ponieważ dominacja i konflikt stanowią istotę każdego ustroju. Z tego punktu widzenia tworzenie planów reform zastanej rzeczywistości jest jałowe, ponieważ może prowadzić jedynie do powstania nowej, ale również z definicji wadliwej rzeczywistości. Według teorii krytycznej jedynym sensownym działaniem jest negacja zastanej rzeczywistości, nieustanne ujawnianie jej wadliwości i demaskowanie ukrytych mechanizmów dominacji⁹. Widać tutaj podobieństwo do Marksowskich tez o niereformowalności kapitalizmu i jałowości reformizmu.

---

⁷ Engels F., *O zasadzie autorytetu*, marxists.org, 1873, dostęp online: <https://www.marxists.org/polski/marks-engels/1873/02/autorytet.htm>.

⁸ Tokarczyk R., *Op. cit.*, s. 214-221.

⁹ Walecka-Rynduch A., *Róg Rudiego Dutschke i Axel Springer Strasse. Nowa Lewica w Niemczech*, Kraków: Krakowska Akademia im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego, 2010, s. 31-68.